

Refik Akova

ŠEHIDI

Iz svakoga plemena bihorskoga, rađali su se junaci koji su polagali svoje živote za otadžbinu, din, iman i vatan, pa se tako i počеше takmičiti sva ta bihorska sela koje će više poslati svojih hrabrih sinova na galicijsko bojišno polje 1917. godine, na granici između Mađarske i Rumunije. Tu, gdje se rasplamsavao rat na području Balkanskog poluostrva, gdje se bitka vojnih sila vodila između Rusije i saveznih država: Osmanskog carstva, Njemačke i Austrije... U to vrijeme, austrougarski vojni odsjek u Novom Pazaru kario je vojsku koja se sastojala od dragovoljaca sa područja novopazarskog Sandžaka. Bihorska nahija već je bila poznata po borbenosti i junaštvu momaka u svim ratnim okršajima u kojima su učestvovali.

Uslov odlaska na front normirao se odredbama, te u jednoj od tih odredbi stajalo je pravilo da od jedne kuće od dva brata može da ide jedan. Tako da su se iz sela Šipovica od četiri brata spremala dvojica, Ibrahim i Hajro Sijarić, dok su mlađi, Salih i Šemo, ostali da čuvaju svoje roblje, kuću, vatan i namus familije. I tako, dok su se junaci Ibrahim i Hajro pripremali za polazak na galicijsko ratište, za njih, kao i sve ostale koji idu prvi put, Galicija je bila nepoznanica, a i kako bi znali bilo šta o tome, kada jedine vijesti koje su primali u to vrijeme i koje su se mogle čuti, bijahu one sa minbera na hutbi džuma namaza svakog petka u Akovu. Jednoga petka glavni imam je pročitao obavijest sultana iz Carigrada, u kojem poziva sve neženje, koji ispunjavaju psihičke i fizičke uslove, da se sprema za odbranu islama.

Tih dana u Akovu, baš u petak, na jednoj od džuma namaza, po prvi put klanjana je dženaža šehidima, koji su već položili svoje živote na Galiciji, ama Ibrahim i Hajro se nijesu dvoumili.

Prije nego su pošli iz Akova, grupacije su se organizovale u selima i svaki otac savjetovao je svoje sinove i učio ih o pravilima rata. Tako i Ibrahimov i Hajrov otac, Suat, poznat kao Suto. Govorio je svojim sinovima da je obraz junaka važan koliko i život. Da se bore junački i da ni u bilo kakvoj prilici ne pomišljaju uzeti šta sa mrtvih vojnika, jer to donosi nesreću od koje ni familija medeta ne bi imala. Po mogućnosti,

savjetovao je da se nikako ne razdvajaju i da prate jedan drugog ma gdje bili... I tako, pričajući im o pravilima rata, otac Suto iza pojasa je izvadio dvije čese zlatnika da daruje svoje junake.

- Evo vam, sinovi moji, da imate nešto novaca ako vas kakva nemoć ili nevolja zadesi, da vam se pri ruci nađe, za spas i obraz!

Dubok uzdah gorštaka kao da prozva hanumu Vaku da se približi sinovima i razveže bošću sa darovima koje im je spremila za dalek put. Danima i noćima plela je vunene džempere, čarape, rukavice i šalove.

- Evo, primite ovo od vaše majke, da vas grije umjesto mene, Allah dragi zna da li ćemo se ikada više vidjeti! - zagrcnu se Vaka

- Šuti, jezik presjekla! Vidjećemo se, kako se nećemo vidjeti, odvajkada se ratovalo i junaštvom dičilo - podviknu Suto - odvajkada je tako: oni koji prouzrokuju ratove, ne mrče oružja, već umjesto njih ratuje mladost stasala za život, a ne ratove. No se ne pitamo. Eto, sva ova naša djeca iz bihorske nahije su krenula da se odazovu pozivu sultana iz Carigrada. A bogme, lako je pozvat u rat, al' posle rata odgovornog nema. Eh, da sam ja bliži tom sultanu il' da sam moćniji, pa da mu udarim ferman, no mi ga nema ko dostavit' u sultanove ruke, a pitao bih ga ja, je l' mu malo zemlje na tri kontinenta da caruje, nego hoće još i da čitavim svijetom vlada!? - usplahireno je govorio Suto. Ožiljak ,od čela do ispod uha mu se ukaza kao modri potočić niz lice. Zaradio ga je noseći se s' dva Mađara pa za uspomenu čuva pušku mađarku koju im je oteo u borbi.

- Daleko je Sultan i svoju sviđa - progundā Vaka - no mi se čini da ti nijesi prepuko za tim da djecu spriječiš da idu. Bitno ti je da idu razdele. Tako se deca ne odvrću od rata - zajedljivo istrese zabrinuta majka.

- Šta ti, ženo, znaš o ratu? - brecnu se Suto i nastavi:

- Ja sam pušku oteo živom Mađaru, a nijesam je pokupio sa mrtva, niti bi moja ruka mrtvome prišla. Postoji pravilo u ratu: neprijatelj je neprijatelj dok mu je oružje u rukama, a pošto mu padne oružje iz ruku, on više nije neprijatelj, on postaje gost one vojske protiv koje ratuje. Zarobljenike samo slabići ubijaju!

- Bogme, lako je pričati o ratu - nestrplivo uskoči Vaka - ama, mi djecu šaljemo tamo đe živa džana ne poznaju, niti jezika znaju, niti imaju koga svoga da ih zijareti k'o u svom Bihoru. Rat sve razara, a glad odzvanja... pa me duša boli. Osaminjala sam tebe čekajući da se živ

vратиш ili pismo o tebi mrtvome dobijem, a danas, opet moja nesreća da pratim sinove tom sultanu, koji samo ratuje. I jopen mi treba da ga spašavamo, k'o da mi je rod neki... Eh, koje vojske su kroz Bihor prolazile, pa bi zkrekli da ih po cijelu zimu u kućama hranimo. Nema kuće u Bihoru, a da nije bila pretvorena u han za musafire, niti avlije u kojoj se nijesu širili šatori. Čudom se čudim: otkud bi ovolika božija nafaka da svakog žednog insana napojismo i gladnog nahranismo?!

Plašim se, jadan ne bio, da će i naša djeca ostati na Galiciju ispod crne zemlje i da ih nikad više nećemo ugledati, evo upamti Suat-aga šta ti velim! Dobro ih pogledaj i utuvi! - razgoropadila se Vaka gledajući čas u jednog čas u drugog sina.

- Oslabio mi je vid od dima i pečenja hljebova za tuđu vojsku, ali majčina lubina sinove gleda svom dušom. Samo da mi je bar znati čijom kletvom mi Bihorci padamo i čijim blagoslovom još brže ustajemo? Prođu vojske, naiđu neke horde, sve zapale, ni kolac u zemlji ne ostane, sem crna garež i zgarišta. I mi opet, ne prođe ni godina, opet se nekako okučimo... Ne zaboravi, moj efendija, šta nam ispriča onaj dobri čovjek prije neku noć, kako su Bihorci stizali čak i do dalekog Jemena, do nakog Trablauza, do Meke i do Medine..

- Aman, ženo, to je priča svih koji su preživjeli i vratili se u Bihor, kao to se turski oficiri jagme da u svojim jedinicama imaju naše ljude. Uvijek se raspituju među našim đurumlijama: "BIHORLU VAR MI?" Ima li Bihorlija? A ima, ima onih borbenih, neuplašljivih i pravih askera. Priča se da je paša Bošnjak na Dardanelama dva Engleza udavio golim rukama. Neki Iljaz iz Boljhanine zarobio je grčkog komadanta general štaba, Trikopisa, na Sakariji kod Ada Pazara... Razumi, moja Vako, nije lahko zarobit jednog komadanta vojske jedne države, zato su mu dali kuću i imanje u Izmiru. Poznajem toga čovjeka, to je Iljaz Kos ... Nijesmo mi od juče, jedna ne bila. Čula si da je stiglo pismo od Bejta Sijarića da svi Godijevčani, Godušani, Petnjičani i sva bihorska nahija se pokupila na Miraj brdu, da čuju mula Tufa kako čita pismo...

A iz pisma mula je, koliko se Suto sjeća, čitao:

Mahsuz selam svima, a posebno roditeljima i mladićima, koji se odazivaju na poziv sultana. Naša djeca koja dolaze ovamo probrana su među čitavom osmanskom vojskom. Ima vojske od svih pedeset mileta i svi oni brzo razumiju turski jezik kako bi lakše gradili međusobna

prijateljstva. Nije da se ne gine, gine se, ali se ne mari za vatan, din i iman, i svaki od njih je dužan da ostavi svome drugu u amanet da pismom obavijesti roditelje o poginulom, da im opiše njegovu ratnu zvijezdu. Da im se babu i majci obraz ne okalja, već da znaju da su im se borili časno i pošteno.

- Pa, ako je tako, a tako je čim Bejto piše, neka je onda i ovim mojim sinovima po hairu - završi otac.

Sokoli Suto sinove svoje, a Vaka teška srca sa uzdahom izusti:

- Ja nosim šuhbu da će i tebi pismo stići, a njima hairli put i neka im je halal majčino mlijeko.

Sjutradan, Ibrahim i Hajro, od sabaha se pridružiše grupi od pedeset mladića iz Akova, da pješke, preko brda ka Novom Pazaru, otisnu na dalek put. Pri polasku izbjegoše da se halale od svojih najmilijih, već se odmah priključiše koloni koja je grabila u pravcu peštarske visoravni. Vlažnim očima grabili su jutarne slike Bihora za uspomenu i orijentir.

*

Nije mnogo prošlo, majčina šuhba se ispuni: puškomitrlezac Hajro je ranjen na Galiciji. Odatle je prebačen u Sahr bolnicu, ali hećimi ne uspješe da mu izvidaju teške rane. U istom boju teško su ranjeni i mnogi austro-ugarski vojnici. Jednom od njih, koji je bio zadužen za ranjenike, Hajro je dao pismo koje je, razmjenom, mnogo kasnije stiglo do Ibrahima.

Ibrahim je pismo posalao u Bihor i ono je pred seljanima opet čitao mula Tufa.

- Dragi roditelji i svi Bihorci,

Koliko znam, na galicijskom bojištu naših je poginulo preko dvadeset, a među njima je i naš Hajro. Neka im je rahmet duši pa im klanjate džhenazu. Junački su se borili i preselili među šahide. Halal im ovoga i onoga svijeta... Jednu grupu iz Hajrove jedinice prebacili su na Dardanele, a naša jedinica će uskoro u tom pravcu...

Ibrahim se više nije javljao sve do 1923. godine, iz Istanbula, opština Kartal. U tom pismu piše da je živ i bez jedne noge, i da sada kao ratni veteran živi u Kartalu. Od Bihoraca koje je poznao, veli malo je preživjelo. Novi predsjednik Turske Republike svima je obezbijedio

penzije i kuće u kojima žive. Često se posjećuju i pričaju o herojskim borbama svoje braće i svih bihorskih junaka. Živi uživaju sve počasti, onako sakati, oštećeni, proglašeni su narodnim hjerovima i kud bi se sad vraćali u Bihor?

- Mene su prozvali bihorlu gazija - napisao je Ibrahim.

Pored Ibrahima i Hajra na hiljade Bošnjaka je bilo mobilizovano pozivom sultana 1915., na Dardanelama i Čanakalama, a 1917., na Galiciji. Pored Čanakala i Galicije, i daleki Jemen bijaše jedan od frontova đe su se vodile žestoke borbe. Prešutjevši tragične događaje, Ibrahim prenosi priču Arifa Pepića. Arif je jedan od preživjelih i kaže da su na putu ka Jemenu Bihorci sa ostalim vojnicima dugo plovili brodovima u red, pričali hićaje, i da su uz gusle i frulu igrali i krajišnice pjevali u sav glas. Iz želje za svojom rodnom grudom pjevali su Bihoru da su mnogi zapamtili pjesmu:

*Oj, Bihoru, moje rodno mjesto,
žao mi je, odlazim ti često,
poželjeh se bihorskih planina,
plavog Lima i rodnih dolina...*

Po Arifaovoj priči, jedan od vojnika na brodu, Mehmed, sin Mustafin, objasnio je saputnicima kako se u Bihoru konoplja kiseli u močila tri sedmice, da se poslije suši i trlicom trli za konopljane vlati od kojih se takaju džamadani, košulje, gaće, pantalone, i da se sve to traje oko šest, sedam sedmica.

- Pa da smo konoplja, davno bi nas izvadili iz vode, a mi još i dalje u vodi, neraskiseljeni idemo ka tom 'ebenom Jemenu, i ko mu ime dade... E, moj Mustafa, đe me posla za taj Jemen, e jesam ti stvarno 'eben, i ne znam šta mi htje taj Jemen? Za guku Šemsi pašine halve, pogubićemo glave.

Te riječi su mnogo naljutile Arifa, kako priča, te je odmah presjekao Mehmeda:

- Šuti, ćafire, za onu halvu koju smo jeli, imami su proučili dovu i molili boga da nas sačuva. Ne smije se svašta na ovom putu zborit', može nas taksirat od tebe zadesit', ti ne znaš šta pričaš. Pošli smo da herojski branimo din i iman, da odbranimo Jemen i u Jemenu

cara Padiša, vjeru i namus jermenskog naroda. Znaš da na ovom brodu, kao starješina broda, imam pravo da oformim šerijatski sud, pa se ne zna da li će ti prije ruka, noga ili glava otići! Čuo si kako je na brodu osuđen Bahtijar, da se baci sa broda u more, i niko se od vojnika pobunio nije! Sud je sud, a car je car! Zato, molite svevišnjeg, pjevate ilahije i ne zaboravite da ste askeri pod zastavom imperijskom i sabljom pejgamberovom. Čuješ li, jadan ne bio, kako sa svih brodova odjekuje: *Jaša jaša Padiša!?!*

Svi iz glasa povikaše: *Jaša Padiša jaša devlet!*

- Uvažavam ja vaše naređenje komadante - obrati se Mehmed Arifu - nemojte misliti da se ja plašim, ne plašim se, nego dosadi ovo dugo putovanje bez kopna na vidiku. Vojnik ne trpi kavez, znate vi to, komadante, a ovdje utrjesmo. Ne znam hoćemo li moć' da hodimo, ako dočekamo da stanemo nogom na zemlju. E, to je moja muka. A vi znate, komadante, da je meni čast boriti se pod vašom komandom, do sada se nijesam izmicao ni u jednom boju, a neću ni posad! - kao zakletvu odbrusi Mehmed i kliknu: *Jaša jaša Padiša!*

Podržaše ga svi ostali vojnici uzvikom: *Jaša Padiša jaša devlet!*

Na tome se završava priča koju je Ibrahim naveo u svome pismu. a samo pismo, završava ovako: - Dragi babo i draga majko, amanete koje ste nam ostavili, vaši sinovi su ispunili, pa budite ponosni na njih, počašćeni ste time da imate jednog šehida i jednog gaziju, ama sudbina mi ne bi da i ja prešehidim. Iako mi sudba bi jača od želje, pomiriću se i sa tim da s jednom nogom nastavim svoj život kao gazija, i time ću se s ponosom nositi dok sam živ u prsima svojima, a možda me i ta noga bez koje ostah u dženetu pretekne, ako Allah dadne. A naš Hajro, neka mu je rahmet i milost duši, on nije mrtav, već je živ, i on je kod gospodara svoga, đe radosno uživa u svim odlikama i počastima jednog šehida. Amanet vam činim, ne žalostite se i ne tugujte, već budite sretni i ponosni, a mi ćemo se, moj dragi babo i draga majko, ako bog da sresti na ovom ili onom svijetu. Mojoj braći i bihorskoj mladosti želim da budu mudriji od nas i ne trče da ratuju mimo odbrane svog vatana i sandžakata. Možda je srećniji čobanin u Bihoru nego gazija u Stambolu. Mahsuz selam porodici i cijeloj bihorskoj nahiji od Ibrahima Bihorlije.

Preklopiše hartiju i vratiše u kovertu, a niz lice stare majke i starog baba slivale su se suze.